

**ТИББИЁТ ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАЛАБАЛАРИНИ
МАНТИКИЙ ТАФАККУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ
ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ**

Зикиряева Манзура Мавлоновна

Аннотация: Мақолада тиббиёт олийгоҳлари психология фанини ўқитиш жараёнида бўлажак шифокорларнинг мантикий тафаккурини шакллантириш технологиялари самарадорлигини илмий ҳамда экспериментал жиҳатдан асослаш ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: олий таълим, мантикий тафаккур, психология фани, педагогик мулоқот.

Аннотация: В статье рассматривается научно-экспериментальное обоснование эффективности технологий формирования мышления будущих врачей при преподавании психологии в медицинских вузах.

Ключевые слова: высшее образование, логическое мышление психология, педагогическое общение.

Abstract. The article discusses the scientific and experimental substantiation of the effectiveness of technologies for the formation of clinical thinking of future doctors when teaching gynecology in medical universities.

Key words: higher education, thinking, pedagogical communication.

Жаҳондаги етакчи олий таълим муассасалари ҳамда илмий тадқиқот марказларида педагогик мулоқот воситасида талабаларнинг мантикий тафаккурини ривожлантиришнинг креатив механизмларини амалиётга татбиқ этишга алоҳида аҳамият қаратилмоқда. Шунингдек, тиббиёт олий таълим муассасаси талабаларида мутахассислик фанларини ўқитиш жараёнида бўлажак тиббиёт ходимларида касбий фаолиятга муносабатни шакллантиришнинг рефлексив тизимини ишлаб чиқишга доир қатор илмий изланишлар олиб борилмоқда. Мамлакатимизда ижтимоий соҳани жадал ривожлантириш, аҳолининг саломатлигини мустаҳкамлаш, бўлажак тиббиёт ходимларини тайёрлашнинг самарали механизмларини ишлаб чиқишга катта эътибор қаратилмоқда. Бўлажак мутахассисларнинг психология фанини ўқитишда касбий билим, малака ва тафаккурини замонавий технологиялар асосида ривожлантириш, уларда инновацион тафаккур ва салоҳиятни шакллантириш муҳим долзарблик касб этмоқда. Соғлиқни сақлашни ислоҳ қилиш давлат дастурлари амалга оширилиши натижасида юқори технологик ихтисослаштирилган тиббий ёрдам кўрсатишнинг принципиал жиҳатдан янги тизими ташкил этилди. Республикада ихтисослаштирилган тиббиёт марказлари,

шу жумладан, хирургия, кардиология, кўз микрохирургияси, урология, акушерлик ва гинекология, педиатрия, эндокринология, терапия ва тиббий реабилитация, дерматология ва венерология, фтизиатрия ва пульмонология соҳасида замонавий асбоб-ускуналар билан жиҳозланган ва юқори малакали врачлар билан тўлдирилган ихтисослаштирилган тиббиёт марказлари фаолият кўрсатмоқда. Ушбу марказларда фаолият кўрсатадиган юқори малакали мутахассисларни тиббиёт олийгоҳларида ўқиш давридаёқ тегишли психология, педагогика фанлари ўтилиб борилади. Бу эса, бўлажак тиббиёт ходимларида мантикий тафаккурни ривожлантиришнинг ижтимоий-педагогик хусусиятларини аниқлаштириш, компетенция воситасида тафаккурни ривожлантириш механизмларини ишлаб чиқишни тақозо этади. Тадқиқот мақсади – тиббиёт олийгоҳлари психология фанини ўқитиш жараёнида бўлажак шифокорларнинг мантикий тафаккурини шакллантириш технологиялари самарадорлигини илмий ҳамда экспериментал жиҳатдан асослаш.

Талабаларга психология фанини ўргатишда замонавий ахборот технологиялардан кенг фойдаланиб келинмоқда. Фаннинг мавзуларига хос слайдлар, роликлар, турли хил амалиётлар компьютерлар орқали талабаларга намойиш этилмоқда, албатта бу ҳолат ўқитувчилар назоратида амалга оширилади. Психология фанини ўқитиш жараёнида талабаларни ҳар томонлама юксалтириш, мустаҳкамлаш, мураккаб жараёнларни яққол тушуна олиш ва визуал қабул қилишни амалга оширишни ўргатиб, мустақил бажаришга талабалар ўз фикрлаш доирасини янада ривожлантириш, кенгайтириш ва бошқа турли хил янги маълумотларни олишга интилишига ундайди. Талабаларга маълумотларни етказиб беришда, техника ютуқларидан унумли фойдаланиш ёш авлодни мукамал қилиб тайёрлаш, компьютер технологиялардан ўз вақтида ва унумли фойдаланишнинг истиқболли томонлари кўзга кўринган. Ҳозирги кунларда, талабанинг мустақил ишлаши ўзи мустақил фикрлай олишини ошириш мақсадида олий ўқув юртларида талабалар мустақил ишига алоҳида катта аҳамият ажратилмоқда. Психология фанидан мустақил иши бажараётганда талабалар, мустақил ишни бажариш тартиб-талабларига риоя қилган ҳолда қуйидаги тартибда бажаришади. Талаба балларни тўплаш учун: Ўқитувчи томонидан тузилган вазиятли масалаларни ишлаши, ҳар бир талаба мустақил, индивидуал ёндошиши, мавзуга доир турли савол ва тестлар тузиши, мавзу танлаб унга доклад ва тақдимот тайёрлаб, гуруҳдошларига намойиш этиши, мавзунини ёритиш учун турли ўйинлар тайёрлаши, мавзуга таълуқли бўлган муляжлар ёрдамида беморни текширишни намойиш эта олиши, хулоса фикрини юритиши, интернет орқали янги маълумотларни йиғиб, киритган ҳолда исботлар ва мисоллар билан ёндошиши. Талабанинг тайёрлаган мустақил иши умумлаштирилади ва ўқитувчи томонидан баҳоланади. Шу турдаги олиб

бориладиган дарслар талабалар билимларини чуқур, мустаҳкам ўзлаштиришларига ёрдам беради ва талаблар ўтилган мавзуни мукамал эслаб қолишига ёрдам беради.

Талабалар видеороликлардан фойдаланган ҳолда амалий ва назарий жиҳатдан кўрган ва эшитган муолажаларини бажаришни мустақил фойдаланган ҳолда ўқитувчи ёрдами ва назорати остида бажариб, йўл қўйилган айрим хато ва камчиликлар жойида такрорий ҳолда бажариб бартараф этишга ҳаракат қиладилар. Бу ҳолат ўқитувчи кузатувида ва йўл қўйилган хатоларини тўғрилашлари билан амалга оширилади. Талабалар ўз амалий кўникмаларини компьютерда кўрган амалиётлари билан солиштирган ҳолда мукамаллаштирадилар.

Талабаларга психология ва педагогика фанини ўргатишда, замонавий педагогик технологиялардан бири ҳисобланган компьютер технологияси ўзининг афзалликлари билан ўз ўрнини тутди. Талабаларни тиббиёт соҳасида танлаган касблари қанчалик мурраккаб эканлигини кўзлари билан компьютер ёрдамида кўриб тушунишларига ёрдам беради, фанга бўлган қизиқишларини оширади, ижодий салоҳиятини юксалтиради, қизиқишлари ортади ва танлаган касбларини масъулиятини чуқурроқ ҳис қилишларини таъминлайди. Мультимедианинг қулайлиги шундаки, танланган мавзу бўйича тайёргарлиги бўлмаган талабада ҳам аниқ билим ва кўникмаларни ярата олади, ҳамда унутилган билимларни қайта тиклайди. Шулар билан бир қаторда маълумотларнинг узоқ муддат хотирада қолиши ва мустаҳкамланиши тасдиқланган. Бўлажак мутахассислар учун бундай маълумотларни хотирага ўчмас қилиб жойлаштириш усули бебаҳо ва долзарбдир. Шунинг учун олийгоҳларда ҳам амалий ҳам маъруза дарсларида мультимедиаларни қўллаш кенг йўлга қўйилган. Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, дарс жараёнида инновацион технологияларни қўлланилиши бўлажак мутахассислар учун фаннинг умумназарий қисмларини, тузилиш қонуниятларини чуқурроқ тушуниш ва уларни тўлдира олиш имкониятларини кенгайтиради. Бунинг муҳимлиги шундаки, бу талабаларда мантиқий фикрлашни ривожлантиради. Бўлажак мутахассислар билимларини келажакда улар дуч келадиган вазиятлар билан боғлаш қанчалик эрта бошланса, шунчалик фойдали бўлади. Педагогика ва психология фанини ўқитиш жараёнида тиббиёт олий таълим муассасалари талабаларида мантиқий тафаккурни ривожлантиришнинг психологик-педагогик хусусиятлари сифатли касбий тайёргарлик омили сифатида шахсга йўналтирилган ёндашув орқали врач ва мижознинг ўзаро муносабатларининг инсонпарвар йўналганлиги, даволаш ишида оқилона қарорлар қабул қилишга доир онгли муносабатининг динамиклик жиҳатини тиббий педагогика билан интегративлигини таъминлаш орқали аниқлаштирилади.

Ўқув жараёнида талабаларда фикр юритиш, тафаккур қилишнинг ўзаро мустақам боғланган берк занжири вужудга келади.

Мустақил фикр юритиш жараёни қуйидаги босқичлардан иборат:

1. Мустақил фикр юритиш фаолиятида энг аввало ҳал қилиниши зарур бўлган муаммо инсон томонидан яхшилаб англаб (тушуниб) олиниши керак. Агарда инсон олдида ҳеч қандай масала ёки муаммо вужудга келтирилмаган бўлса, у ҳолда у бирон-бир нарса тўғрисида фикр ҳам юритмайди. Мушоҳада ҳам қилмайди. Инсон танбалликка мойил бўлади. Мабодо шахс ҳал қилиниши шарт бўлган масала юзасидан қанчалик аниқ ва тўлароқ маълумотга эга бўлса, уни оқилона ечиш йўли ва воситаларини шунчалик энгиллик билан топади. Муаммо ёки масалани ҳал қилиш учун энг зарур бўлган барча билимлар муҳим муносабатлар, урф-одатлар, боғланишларни яхши билиши ва уни татбиқ қила олиши зарур. Бунинг учун шахсий тажрибада учраган ҳолат, усуллардан ҳолатларни хотирада сақлаш ва уни ўхшаш муамоларни ечишда қўллаш жараёни амалга оширилади.

2. Масала ёки муаммога тааллуқли фараз илгари сурилади, босқичлар таҳлил қилинади, ечиш тўғрисида мулоҳазалар билдирилади. Турли йўллар ҳақида фикр юритилади, улар ўзаро қиёсланади ва энг самарали йўллар ажратилади. Муаммо олдида қўйилган гипотезани муайян мезонлар ёрдами билан текшириш зарурияти туғилади. Уни текшириш учун ўзаро ўхшаш ҳолатлар маънавий, шаклий, тузилмавий жиҳатдан таққосланади. Бу ўринда ижодий хаёл материалларидан атрофлича фойдаланилади, яъни ижодий режалар тузиш, умумлашма образлар яратиш, мақсад натижаларини кўз ўнгига келтириш, тахминий муносабатларни идрок қилиш амалга оширилади. Унинг ҳаққоний эканлигига ишонч ҳосил қилиш учун ақлий ҳатти-ҳаракатлартизими татбиқ қилиб кўрилади ва айрим ўзгаришлар киритиш мўлжали ойдинлаштирилади. Гипотеза мантикий усуллар ёрдамида фикран анализ ва синтез қилинади, муҳим аломатлари ажратилади, унинг тўғрилиги, ҳаққонийлиги бўйича тезкор ҳукм ва хулосалар чиқарилади.

3. Муаммони назарий жиҳатдан ҳал қилиш учун илгари сурилган гипотеза тўғрилиги ёки нотўғри эканлиги аниқланса, у фикр юритиш объектидан сиқиб чиқарилади ва янги фаразлар, ўйлар, тахминлар қабул қилинади ёки ўйлаб топилади. Янги амалий гипотеза фикран бир неча марта текширилади ва ундан сўнг амалиётга жорий қилиш учун синашга тавсия қилинади. Таъкидлаб ўтилган мулоҳазаларнинг аксарияти конструктив техник масалаларни ҳал қилиш, кашфиётларни яратиш, ихтирочилик таклифлари, рационализаторлик, технологик қурилмаларни жорий қилишда турли-туман вариантлар, технологик хариталар ва бошқа моделлар фикран таҳлил қилинади. Сўнгра улардан энг

маъқули, омилкори, энг мақсадга мувофиғи танланади ва унинг устида бош қотирилади.

4. Муаммо ва масалани ҳал қилиш, ечиш, олинган натижаларнинг тўғрилигига ишонч, қаноат ҳосил қилиш учун ечувчи шахс уни текшириш билан мустақил фикр юритиш ҳатти-ҳаракатларини якунлайди. Ана шу фикрий операциялар, мулоҳазалаш шаклларида сўнг масала (топшириқ) батамом ҳал қилинади ва бу муаммо тўғрисида ўйлаш нисбий жиҳатдан вақтинча тўхтатилади. Эришилган муваффақият ҳаётга жорий қилинади. Бошқача айтганда, бу муаммо ва унинг ечимини топиш учун қилинган ҳаракатлар ва ечимлар келгуси муаммоли вазиятни ҳал қилиш учун керак бўлади. Бу тажрибалар онгнинг хотирасида сақлаб қўйилади ва навбатдаги ҳаётий муаммоларни ечишда чуқур ўйлаш, мушоҳада қилиш, тафаккур савиясига мос, ҳаётий тажрибага таяниб ечим излаш ва уни орттирган ҳаётий тажрибалар билан қиёслаш, ундан кейингина ягона охириги ҳулосага келиш ва уни ҳаётда қўллаш каби берк, айланма тизим (система, механизм) ҳосил бўлади. Бу тизим чексиз давом этаверади. Ҳар бир шахс ўз ақл-идроқи, тафаккурнинг теранлиги, интеллектуал шаклланганлигига хос ва мос ҳолда муаммоларни ечади ва ҳаётга жорий этади. Маълумки, фаол билим олиш ва илмий изланиш фаолияти мустақил изланишларнинг барча турларидан унумли фойдаланишни талаб қилади. Талабанинг мустақил иши ўқув жараёнининг барча шаклларида намоён бўлмоғи зарур. Талаба мустақил ишининг асосий мақсади – ўқитувчининг раҳбарлиги ва назорати остида талабада муайян ўқув ишларини мустақил равишда бажариш учун зарур бўлган билим ва кўникмаларни шакллантириш ва ривожлантиришдир.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2909-сонли қарори.
2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.
3. Reneger S.L. All of us know more than each of us: cooperative learning in higher education // Active learning strategies in higher education. // JATER press, Szeged, 1997. –P. 47-48.
4. Содиков С.С. Олий математика фанидан талабалар мустақил ишларини ташкил қилишда инновацион технологияларнинг роли. // «Молодой ученый», 2016, № 12. -С. 90-92. <https://moluch.ru/archive/116/32111/> (дата обращения: 04.02.2019).

5. Усмонбоева М., Тўраев А. Креатив педагогика. Ўқув-услугий мажмуа. – Т.: ТДПУ, 2017. -12-б.
6. ОТМда мустақил таълимни ташкил этиш. // http://trif.uz/article_view.php.
7. Психологические механизмы формирования социального воображения у подростков. АА Ахмедов, ММ Зиқиряева. Новый день в медицине.151-154, 1(29)2020
8. Madaniyatlararo tafovutlarning glaballashuv sharoitida ijtimoiy-psixologik xususiyatlar. ММ Зикиряева. Таълим ва ривожланиш таҳлили онлайн илмий журнали 2 (3), 240-245, 2022/5/5
9. Shaxs psixologiyasida ranglarning egallagan o'rni xususida. Тафаккур ва талқин, 475-485, 2020/5/15
 10. Ўсмирлар хулқ-атворида ижтимоий қадриятлар шаклланишига таъсир этувчи омилларни методологик асослари. Зиқиряева.М М, Psixologiya 4 (4), 124-128, 4/2020
11. О методологии психологического образования. А.А Ахмедов, М.М Зиқиряева. Вестник интегративной психологии 19 (79), 63-67, 2019/9/3
12. Психологические особенности взаимоотношений мальчиков и девочек в младших классах. *Зиқиряева М.М. (г.Бухара, Узбекистан)* Вестник 24/2022 128-130с
13. Психологические механизмы формирования социального воображения у подростков АА Ахмедов, ММ Зиқиряева. Новый день в медицине.151-154, 1(29)2020
14. Зиқиряева Манзура Мавлоновна, ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАЛАБАЛАРИДА КРЕАТИВЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ / URASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH Innovative Academy Research Support Center / Volume 2, Issue 11, October 2022 / p. 926-931.
15. Талабалар касбий тафакқурини ривожлантиришда замонавий маъруза машғулотларининг аҳамияти. Гулноз Негматовна Курбанова. Биология и интегративная медицина. 2021
16. THE ROLE OF INNOVATIVE LECTURES IN THE IMPROVEMENT OF STUDENTS ' PROFESSIONAL THINKING. Kurbanova Gulnoz Negmatovna. Academicia. 2021/3.
17. International Journal for Advanced Research In Science. Kurbanova Gulnoz Negmatovna. 2020/5
18. Терминологический аппарат и методы экспертизы психологической готовности к инновационной деятельности, как основы развития инновационной компетентности: украинско-узбекский опыт. Курбанов И.Х. Журналнинг номи Педагогические инновации реали перспективы. 2019.

19. Психологическая готовность к инновационной деятельности-основная детерминанта профессиональной самореализации личности в условиях прогрессивных. Курбанов И.Х. Педагогические инновации идеи реали перспективы. 2019.
20. Психологическая готовность личности к инновационной деятельности основной ресурс инновационных преобразований в Узбекистане. Курбанов И.Х. Педагогічні інновації реалії, перспективи: збірник наукових праць. 2018.
21. Проблема формирования педагогического мастерства преподавателя вуза, типы преподавателей. Научные школы., Курбанов И.Х., Молодежь в науке и культуре XXI в., 2017
22. HIGH HUMAN FEELINGS IN RUDAKIS WORK., Tursunova Ozoda Faxriddinovna, Theoretical & Applied Science, 2020
23. Тексты с фоностилистическими фоновариантами и их перевод (на материале узбекского языка)., Бахтиёр Закирович Гафуров., Plim ha'mja'miyet., 2019
24. [Distinctive Rhetorical Models of Lexical and Grammatical Structure of The Uzbek Language.](#), Abdullayeva Dilorom Akhmedovna., Eurasian Scientific Herald., 2021/12/4
25. Ona tili darslarida o`quv lug`atlaridan foydalanish imkoniyatlari., Tursunova Ozoda., Buxoro davlat universiteti ilmiy axboroti.,2016/3
26. "Paronimlarning izohli lug`atini" tuzish xususida., Tursunova Ozoda., Til va adabiyot ta'limi., 2021/1
27. [Teaching Students to Think Creatively Through Independent Education in Higher Education.](#), Dilorom Abdullayeva, Bakhtiyor Aminov, Nilufar Xodjayeva., International Journal of Human Computing Studies., 136-140
28. [Russian Language as A Foreign Language in Medical Universities.](#), Khamrayeva Mavlyuda Djurayevna., Eurasian Journal of Research, Development and Innovation., 2021/12/13
29. [THE ORIGINALITY OF CASE FORMS IN RUSSIAN.](#), Khamraeva Mavlyuda Juraevna.,CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE., 2021/6/15
30. [STUDY OF RU.](#), Khamraeva Mavlyuda Juraevna.,